

O‘QUVCHILARNING RIVOJLANISHIDA METODLARNING PSIXOLOGIK AHAMIYATI

Matyoqubova Xurshida Qo‘ziboyevna
Xorazm viloyati Qo‘shko‘pir tumanidagi
17 umumiy o‘rta ta‘lim maktabi psixologi
Madraximova Maftuna Ravshonbekovna
Xorazm viloyati Qo‘shko‘pir tumanidagi
17 umumiy o‘rta ta‘lim maktabi psixologi

ANNOTATSIYA

Ushbu maqolada o‘quvchilarning har tomonlama rivojlanishida ta‘lim metodlarining psixologik ahamiyati yoritilgan. Shuningdek, turli o‘qitish usullarining o‘quvchilarning fikrlashi, motivatsiyasi va shaxsiy rivojlanishiga ta‘siri tahlil qilingan.

Kalit so‘zlar: metod, o‘quvchi, rivojlanish, psixologiya, ta‘lim, motivatsiya, fikrlash, muloqot, faoliyat, o‘rganish

KIRISH

O‘quvchilarning rivojlanishi ta‘lim jarayonining asosiy maqsadlaridan biri hisoblanadi. Bu jarayonda o‘qituvchi tomonidan tanlangan metodlar muhim rol o‘ynaydi. To‘g‘ri tanlangan metod nafaqat bilim berishga, balki o‘quvchining shaxs sifatida shakllanishiga ham xizmat qiladi.

Har bir metodning o‘ziga xos psixologik ta‘siri mavjud. Masalan, tushuntirish metodi o‘quvchilarning bilim olishiga yordam bersa, muammoli ta‘lim usuli ularning fikrlash qobiliyatini rivojlantiradi. Amaliy mashg‘ulotlar esa bilimni mustahkamlash va uni hayotda qo‘llashga o‘rgatadi.

O‘quvchilarning yosh xususiyatlarini hisobga olish metod tanlashda muhim ahamiyatga ega. Boshlang‘ich sinf o‘quvchilari ko‘proq o‘yin orqali o‘rganishga moyil bo‘lsa, yuqori sinf o‘quvchilari mustaqil fikrlash va tahlil qilishga intiladi. Shu sababli har bir yosh bosqichiga mos metodlardan foydalanish zarur.

Metodlar o‘quvchilarning motivatsiyasiga ham ta‘sir qiladi. Qiziqarli va interaktiv usullar o‘quvchini darsga jalb qiladi, uning o‘qishga bo‘lgan qiziqishini oshiradi. Aksincha, bir xil va zerikarli metodlar o‘quvchini passiv holatga olib keladi.

Shuningdek, metodlar orqali o‘quvchilarda muloqot ko‘nikmalari ham rivojlanadi. Guruhli ishlash, bahs-munozaralar va jamoaviy faoliyatlar o‘quvchilarni bir-biri bilan hamkorlik qilishga o‘rgatadi.

O‘qituvchi metodlarni tanlashda o‘quvchilarning individual xususiyatlarini ham hisobga olishi kerak. Har bir o‘quvchi turlicha o‘rganadi, shuning uchun differensial yondashuv muhim hisoblanadi.

Zamonaviy ta'limda innovatsion metodlar keng qo'llanilmoqda. Axborot texnologiyalaridan foydalanish o'quvchilarning diqqatini jalb qiladi va o'rganish jarayonini samarali qiladi.

Metodlarning yana bir muhim jihati — bu o'quvchilarning mustaqil fikrlashini rivojlantirishdir. O'qituvchi tayyor ma'lumot berishdan ko'ra, o'quvchini izlanishga undashi kerak.

Mutaxassislarning ta'kidlashicha hozirga qadar hammaga ma'qul bo'lgan an'anaviy pedagogik-psixologik metodlar o'qishda va korreksion ishlarda o'z kutgan natijalarini bermayotganligi tufayli yangi metodlarni izlash zarurati paydo bo'ldi. Ushbu avj olib borayotgan muammolarni tezroq oldini olish va samarali bartaraf etish masalasi bugungi kunning eng dolzarb muammosi bo'lib qoldi.

O'qishdagi qiyinchiliklar bilan bog'liq muammolarga kimlar duch kelmoqda? Ular umumiy maktablarda bilim olib kelayotgan oddiy sinf o'quvchilari. Ular ko'pincha bir yoki bir necha fandan (asosan og'zaki) yaxshi natijalarga ega bo'lishga harakat qiladi. Lekin yozish, o'qish va matematika borasida sezilarli darajada muammo va qiyinchiliklarga duch kelinmoqda. Oxirgi yillarda ko'pgina pedagogik, psixologik tadqiqotlar aynan ta'limdagi qiyinchiliklarning kelib chiqishi va uni bartaraf etish sabablari va mexanizmlarini o'rganish bilan bog'liq bo'lmoqda. Tadqiqotlar natijalari shuni ko'rsatib turibdiki bolalarning oliy psixik funksiyalarning parsial ya'ni qisman rivojlanishida ortda qolishi bilan bog'liq sabablarga borib taqaladi. Ushbu muammolarni ishonchli va samarali aniqlashda neyropsixologiya, neyropedagogika alohida ahamiyat kasb etadi.

A.R. Luriya va uning izdoshlari tomonidan olib borilgan ishlar natijasida oliy psixik funksiyalarning tuzilishi va uning lokalizatsiyasi faoliyati

natijasida o'qish va yozishni amalga oshirilishi uchun miyaning dasturlash, ixtiyoriy boshqarish (III-blok, miyaning peshana qismi) hamda axborotni qabul qilish, qayta ishlash va saqlash qismi (II-blok miyaning ensa qismi) hamkorligida amalga oshirilishi tadqiqotlar natijasida aniqlangan. Bunda miyaning energetik ya'ni miyaning quvvatini ta'minlovchi qismi (I-blok miyaning ustun (stvol qismi)ning ham ahamiyati katta hisoblanadi.

A.R. Luriya o'z nazariyasida inson miyasini murakkab bir tuzilishga egaligi va u uch blokdan (zonadan) iborat bo'lib, har bir blok har xil yosh davrlarida va bosqichlarida shakllanishini ta'kidlab o'tgan. Ular quyidagicha o'rganiladi: I-blok, energetik yoki miyaning quvvati bloki hisoblanadi. Ushbu miyaning qismi bola ona qornidan boshlab bola 2-3 yoshga to'lgunga qadar shakllanib, o'zida retikulyatsion formatsiya va organizmning yoki biror a'zoning hayotiy faollik darajasi hamda tetiklikligi uchun javob beradi.

II-blok, axborotni qabul qilish, qayta ishlash va saqlash bloki uch yoshdan boshlab 7-8 yoshlarni o'z ichiga oladi. Ushbu qismga miyaning ikki yon chakka, bosh

orqa yuqori va bosh orqa zonalarini o'z qamroviga oladi. Ushbu miya qismi psixik faoliyatning operatsion-texnik jihatdan ta'minlash uchun xizmat qiladi.

III-blok, dasturlash, ixtiyoriy boshqarish va nazorat bloki 7-8 yoshdan boshlab 12-15 yoshgacha shakllanib, boshning peshana zonasini o'z ichiga olib, umumiy qilib aytganda inson xulq-atvori va xatti-harakati muvofiqligi uchun javob beradi. Ushbu blokning to'liq yetilish davri to 20-21 yoshgacha davom etadi.

Yuqoridagi ma'lumotlar bizga yozish, o'qish, matematik vazifalar, og'zaki nutq va uni tushunish kabi vaziyatlar oliy psixik funksiyalar ya'ni, murakkab funksional tizim bosh miya va uning funksional komponentlariga tayangan holda o'z faoliyatini amalga oshishi haqida ma'lumot beradi. Fonematik eshitish qobiliyati, tovushlarni ajrata olish, og'zaki nutq, yozuv va o'qishni o'zlashtirish, ko'rishga oid analiz funksiyasi harf, so'zlarni tanish, ularni esda saqlash va matnni o'qishda muhim o'rin egallaydi.

Har bir bolaning psixik rivojlanishi genetik individual tarzda shakllanib, ularning psixik funksiyalarining rivojlanishi uzoq davom etuvchi jarayon bo'lib, bir funksiya oldinroq boshqalari esa keyinroq shakllanishini hech kimga sir emas. Shu bois bir bolada ko'rishga, eshitishga oid o'zlashtirish boshqasida esa muhitni tasavvur qilish imkoniyatlari shakllangan bo'lib, har bir bolaning faoliyati, harakati hamda intilishi bir-biriga o'xshamaydi va bularning ba'zilar oldinroq ba'zilar esa keyinroq rivojlanadi. Aynan miyaning ushbu tarkibiy qismi boladagi ustun va zaif tomonlarini kompensatsiya qila olmasligi natijasida ijtimoiy talablarga muvofiq bo'la olmayotgani, qiyinchiliklarga duch kelayotganini bizga aynan qaysi jihatlariga birinchi navbatda e'tiborni qaratishimiz kerakligini bildiradi.

Bu kabi muammolarni oldini olish albatta maktabgacha ta'lim tashkilotlaridan boshlanishi, o'zining ijobiy natijasini beradi. Bunday muammoli bolalarga kuchliroq motivatsiya, emotsional qiziqtirish (o'z kuchi va qobiliyatiga undovchi rag'batlantiruvchi so'zlar) va vazifalarni miqdorlash sezilarli darajada yordam beradi. Hattoki bunday bolalarga faoliyatni o'zgartiruvchi vaziyatlar ham foydali hisoblanadi. Faoliyatni o'zgartiruvchi vaziyatlar jismoniy mashqlar, harakatli o'yinlar orqali amalga oshirilishi ham mumkin.

Maktabgacha va kichik maktab yoshidagi bolalarni intellektual rivojlantirishda neyropedagogik va neyropsixologik bilimlarning o'rni beqiyos hisoblanadi. Chunki neyropedagogik, neyropsixologik yondashuv bizga oliy psixik funksiyalarning o'rganib bolalarning kuchli va zaif tomonlarini o'z vaqtida aniqlash va aniqlangan kamchiliklarni bartaraf etishga, guruh yoki individual tarzda korreksion ishlarni samarali tashkil qilish orqali mavjud muammolarni yaxshilashga yordam beradi. Neyrokorreksion mashqlar tizimli ravishda to'g'ri tashkil etilsa, bolaning intellektual rivojlanishida yutuqlarga erishish mumkin.

Neyrokorreksion mashqlarning aksariyat qismi jismoniy mashqlar hamda bolalarning harakatchanlik faolligini oshirishga yo'naltirilgan mashqlardan iboratligiga e'tibor qaratsak, jismoniy tarbiyaning bola intellektini rivojlantirishda samarali vosita ekanligiga ishonch hosil qilamiz. Ushbu muammoni ijobiy hal etishni ko'plab omillar, jumladan, jamiyatning ijtimoiy-iqtisodiy, madaniy rivojlanishi va maktabgacha yoshdagi bola shaxsini intellektual rivojlantirishda jismoniy tarbiya, jismoniy mashqlarning ahamiyatlilikini ilmiy asoslash zarur.

Tarixiy tajriba zamonaviy maktabgacha ta'lim uchun muhim pedagogik ahamiyatga ega bo'lib, yosh bolalarning boshlang'ich ta'limi va tarbiyasi haqidagi ko'plab qimmatli pedagogik g'oyalarni o'zida mujassam etgan. Shu sababli, maktabgacha yoshdagi bolalarning aqliy va jismoniy tarbiyasi haqidagi o'tgan yillardagi pedagogik fikrga tayanmasdan, bu mumkin emas. bugungi kunda maktabgacha pedagogika oldida turgan muammolarning muvaffaqiyatli rivojlanishi bo'lishi mumkin.

Hozirgi maktabgacha pedagogikada maktabgacha yoshdagi bolalarni o'qitish va tarbiyalashning mohiyati haqidagi nazariyotchi va amaliyotchilar ega bo'lgan bilimlarning to'liqligi bilan bolaning psixofizik rivojlanishidan xabardorligi o'rtasida bog'liqlik mavjud.

Rivojlanishning tarixiy bosqichlari va qonuniyatlari maktabgacha yoshdagi bolalarning aqliy rivojlanishida jismoniy tarbiyaning o'rni borasidagi nazariya va amaliyotni chuqur o'rganish, tahlil etish, baholash kelgusidagi vazifalarni belgilash imkonini beradi.

Afina tuzumi davridan (miloddan avvalgi VI-IV asrlar) to hozirgi kungacha fanlar, san'at, jismoniy tarbiya o'rgatish va o'qitish uslublarini rivojlantirish asosida barkamol shaxsni tarbiyalash insoniyat ongida qiziqish uyg'otib kelgan.

Bola hayotining dastlabki kunlaridanoq uni jismoniy tarbiyalashga alohida e'tibor qaratgan davlatlardan biri Sparta (Peloponnesdagi qadimgi yunon siyosati) edi. Sparta jamiyatida davlat jismoniy rivojlanishni nazorat qilgan va aqliy tarbiya har bir spartalik uchun shaxsiy masala edi. Arastuning (miloddan avvalgi 340-yil) fikricha tarbiya inson taraqqiyotining borishiga mos ravishda amalga oshirilishi kerak: birinchidan, tana tarbiyasi, keyin mayl tarbiyasi va nihoyat, aql tarbiyasi. Ya. A. Komenskiy o'zining pedagogik konsepsiyasida maktabgacha yoshdagi bolaning jismoniy, axloqiy va intellektual rivojlanishini yoritgan. U ta'limning keyingi bosqichlari uchun alohida ahamiyatga ega bo'lgan, eng yuqori darajaga qadar bo'lgan ilmiy va amaliy bilimlarning elementlari va asoslarini yaratishda yoshni hisobga olishning dolzarbligini ko'rsatib berdi. Italiyalik pedagog Ramboldoni da Feltre (1378-1446) o'quvchilarning ma'naviy va jismoniy kuchini rivojlantirishda uyg'unlik va faolligini rag'batlantirishga katta ahamiyat bergan. Ko'plab mutaxassislar aqliy va jismoniy tarbiya bir-biri bilan chambarchas bog'liq bo'lib, ular maktabning yagona

vazifasi bo'lishi kerak, deb hisoblaydilar. Har qanday bir tomonlama rivojlanish, albatta, ta'limdagi uyg'unlikni buzadi va yetuk shaxsning rivojlanishi uchun sharoit yaratmaydi, degan g'oyani ilgari suradilar.

Maktab psixologi tomonidan esa psixologik metodlarni o'tkazilib borishi o'quvchilarni ruhiy va jismoniy rivojlanishini qo'llab-quvvatlaydi.

Psixologik metodlar — bu insonning ruhiy holati, xulq-atvori, fikrlashi va hissiyotlarini o'rganish hamda ularga ta'sir ko'rsatish uchun qo'llaniladigan usullar majmuasidir.

Oddiy qilib aytganda, bu — insonni tushunish va unga yordam berish yo'llaridir.

Psixologik metodlar bir necha asosiy turlarga bo'linadi:

1. Kuzatish metodi

Bu usulda insonning xatti-harakati tabiiy holatda kuzatiladi. Masalan, o'quvchining darsdagi faolligi yoki munosabati orqali uning psixologik holati haqida xulosa qilinadi.

2. Suhbat (intervyu) metodi

Inson bilan bevosita muloqot qilish orqali uning fikrlari, hissiyotlari va muammolari aniqlanadi. Bu eng ko'p qo'llaniladigan usullardan biridir.

3. Test metodi

Maxsus savollar yoki topshiriqlar orqali insonning qobiliyati, xarakteri yoki psixologik holati aniqlanadi. Masalan, kasbga yo'naltirish testlari.

4. So'rovnoma metodi

Bir guruh odamlarning fikrini o'rganish uchun yozma savollar beriladi. Bu usul umumiy tahlil qilishda foydali.

5. Eksperiment metodi

Maxsus sharoit yaratilib, insonning reaksiyasi va xulqi o'rganiladi. Bu ilmiy tadqiqotlarda ko'p ishlatiladi.

6. Faoliyat mahsulini tahlil qilish

Insonning yozgan ishlari, rasmlari yoki boshqa faoliyati orqali uning ichki holati o'rganiladi.

7. Trening va mashg'ulotlar

Psixologik rivojlanish va muammolarni bartaraf etish uchun turli mashg'ulotlar o'tkaziladi.

Psixologik metodlar insonni chuqurroq tushunishga, uning muammolarini aniqlashga va ularni hal qilishga yordam beradigan muhim vositalardir.

XULOSA

Xulosa qilib aytganda, o'quvchilarning rivojlanishida metodlarning psixologik ahamiyati juda katta. To'g'ri tanlangan metodlar o'quvchining bilimini oshiradi, uning fikrlashini rivojlantiradi va shaxs sifatida shakllanishiga yordam beradi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI:

1. Abdullayeva Sh. A. Sportchilarning tarbiyalanganlik darajasini tashxislash metodlari. - Toshkent: Kamalak, 2002. - 134 b.
2. Abdullayeva Sh. A., Axatova D. A., Sayitov S. S. va boshkalar. Pedagogika. O‘quv qo‘llanma. - T.: Fan, 2004. - 198 b.
3. Abdullayev A. Talaba va sport. - Toshkent: Moliya, 2015. - 168 b.
4. Ziyo.net

